

מראי מקומות - ראש השנה

לב.

'רחמנא אמר' שאומרים לשון זו גם על דבר שהוא מדרבנן. אולם בקנאת סופרים שם (עמ' כ"ג שם) כתב שאינו יודע הכרח הרמב"ן שפסוקי זכרונות הם מדרבנן, שיש לפרש את דברי הגמרא להלן שרק הברכות הם דרבנן, אבל הזכרת הפסוקים עצמם יתכן שהוא דין דאורייתא. וביום תרועה כתב לדחוק בכוונת הגמרא להלן שאמרה הא דאורייתא הא דרבנן, שהברכות אינם מפורשים בפסוק כמו התקיעות, ולכן אינם חמורים כמו דבר המפורש בפסוק, ודוחק.

ובמעדני משה (ס"י מ"א, למור"ר הרה"ג ר' משה בראון שליט"א) ובמועדים זמנים (ח"א סי' ח) ביאר, שהסוגיא להלן מדברת כשיש ספק האם ללכת למקום שיש שופר, או למקום שיאמרו הברכות, ועל זה אמרו שברכות בלא שופר ודאי מדרבנן הם, אבל כשיש שופר, בזה נאמר דין דאורייתא, שאמרו לפני מלכיות כדי שתמליכוני עליכם וכו', ובמה בשופר. ובמעדני משה הוכיח זאת מדברי השבלי הלקט [סדר ר"ה ש"א] שכתב שברכות ותקיעות מעכבין זה את זה היינו שאין הציבור יוצא ידי חובתו לא בברכות ולא בתקיעות אלא אם כן עושים שניהם, ומה שיש ברכות גם כשאין שופר, הוא כמו בשבת. ומשמע ששני דינים הם: א. כשיש תקיעות, שאז הברכות מעיקר הדין. ב. כשאין תקיעות, שהברכות הם כראש השנה שחל בשבת, ויש לומר שעיקר הדין הוא דאורייתא, והדין השני הוא דרבנן.

ד. למה עשר לימא תשע

יש להבין מדוע סברו לומר תשע מפני שנשתנה לגבי תקיעות. וביאר הצ"ח על פי מה שאמרו להלן הני עשר מלכיות כנגד מי, ופירשו או כנגד הלולים, או כנגד עשרת הדברות, או כנגד עשרה מאמרות. ורבי יוחנן בן נורי לכאורה סובר שהוא משום עשרה מאמרות, שהרי ענין ההלולים והדברות הם מחמת שכתוב בהם שופר, וכיון שסובר שאין תוקעין במלכיות, אין שייך שופר למלכיות, ועל כרחך עשרה של מלכיות הם כנגד עשרה מאמרות. ולפי זה יש לבאר קושיית רבי עקיבא, שיאמרו רק תשעה כנגד תשעה מאמרות, ואף שאמרו שגם בראשית מאמר הוא, אבל כיון שהשתנה שאין כתוב בו לשון מאמר בפירוש יאמרו רק תשע.

ה. מנין שאומרים אבות שנאמר הבו לה בני אלים וכו' הקשה הפני יהושע, מדוע מביאה זאת הגמרא כאן לגבי ראש השנה, הלא ברייתא היא במגילה לענין כל שמונה עשרה. וביאר על פי המבואר בברכות (לד) ששלשה ברכות הללו הם שבחו של מקום, ובמגילה (טז) אמרו שמכאן ואילך אסור

א. אומר אבות וגבורות וכו'

העיר הריטב"א, מדוע הוצרך התנא להזכירם כאן, הלא פשוט שאומרים ברכות אלו כמו בכל תפילת העמידה, ומדוע שראש השנה היא שונה. ותירץ, שבא להשמעינו שבאבות וגבורות אין משנים כלל, ואף שבשאר הברכות מוסיפין, ולפי זה כתב שמה שאנו אומרים זכרנו מי כמוך וכו' אינו נכון [וכן כתב הרמב"ן שמשמע במשנתנו], אלא שבמסכת סופרים נמצא סעד למנהגינו, עיין שם מה שכתב עוד במנהג זה.

ב. קדושת היום ותוקע

הקשה הטורי אבן, מהי הסברא לתקוע בקדושת היום ולא במלכיות, הלא קדושת היום היא בכל יום טוב, וברכת המלכיות היא המיוחדת לראש השנה. ותירץ, שרבי יוחנן בן נורי סובר כרבי שלומד מלכיות מ'אני ה' אלוהיכם', וסמוך לזה נאמר 'שבתון זכרון תרועה', וסובר ש'קדושת היום' נלמד משבתון, ומכך שהפסיק הכתוב בקדושת היום בין מלכיות לזכרונות, משמע שמלכיות קודמת לקדושת היום. ואינו בדין לתקוע למלכיות ולהפסיק בין תקיעות אלו לשל זכרונות ושופרות בקדושת היום, אלא מסתבר יותר לסמוך התקיעות בהדדי ולתקוע בקדושת היום. וראה עוד להלן בדברי הגמרא מדברי הפני יהושע בזה.

ג. רחמנא אמר אידכר

לכאורה משמע בגמרא שאמירת מלכיות וכו' הוא מן התורה. ותמה הרשב"א, שהלא ודאי ברכות אלו אינם אלא מדרבנן, כמבואר להלן בסוף הפרק (לד) לגבי שתי עיירות באחת תוקעין ובאחת מברכין, שהולכין למקום שתוקעין ואין הולכין למקום שמברכין, ואמרו פשיטא תקיעות דאורייתא ברכות דרבנן, ומפורש שהברכות אינם אלא דרבנן. וביאר שכוונת הגמרא כאן היא שהסמיכו חכמים ברכות אלו על פסוקים, והרי זה כאילו הם מן התורה, אבל באמת הם רק מדרבנן.

אמנם רש"י על התורה (ויקרא כ"ג, כ"ד) על הפסוק של זכרון תרועה, כתב, זכרון פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות. והרמב"ן על התורה שם העיר על רש"י מדוע לא הזכיר גם 'מלכיות' שבכל מקום מלכיות זכרונות ושופרות דינם אחד. ועיין ברא"ם שם מה שכתב ליישב. עוד הקשה הרמב"ן על רש"י מהסוגיא להלן (לד: ה"ל), ומבואר שהבין בכוונת רש"י שאמירת פסוקי זכרונות וכו' הוא מדאורייתא, וכן משמע מרבנו חננאל כאן, שכתב 'הנה מצאנו מן התורה שצריך להזכיר וכו'. אבל הרמב"ן חולק על זה. וכן כתב גם בהשגותיו לספר המצוות (עמ' 17 במהדורת ש"פ) שהם מדרבנן, ואדרבה, מלשון הגמרא

מראי מקומות - ראש השנה

לב. (המשך)

יום הכיפורים, והיה לגמרא לומר ללמדך שיהיה מלכיות עמהם, ומכך שנקטה הגמרא בנין אב הוא לכל מקום משמע, שאדרבה, אפילו בתעניות ובשעת מלחמה יהיו מלכיות עם הזכרונות והשופרות.

ז. עשרה מאמרות שבהן נברא העולם

העיר הטורי אבן, שלשיטת רבי יהושע שבניסן נברא העולם, לכאורה צריך לומר שהם או כנגד עשרת הדברות או כנגד עשרה הלולים, שהרי העשרה מאמרות אינם שייכים כלל לראש השנה [ולדברי הצ"ח המובאים לעיל, שאם אין תוקעים למלכיות על כרחך הוא כנגד עשרת מאמרות, נמצא שלרבי יהושע שאינו כנגד מאמרות על כרחך תוקעים למלכיות. עוד יש להעיר מדברי התוספות לעיל ח., שגם לפי רבי יהושע עלה במחשבה לברוא העולם בתשרי, ויתכן שעל פי זה שייך לומר כנגד עשרה מאמרות גם לרבי יהושע].

לספר שבחו של מקום, ומשמע שדוקא אחר ברכות אלו, שנקראו שבחו של מקום, יש איסור להוסיף בשבחות. ועל כן, היה הוה אמינא שכיון שבראש השנה אומרים מלכיות וכו', ואותן ברכות מספרין שבחו של מקום, לא יאמרו אבות גבורות וקדושה, לזה השמיעונו שאף על פי כן אומרים אותן ג' ראשונות כיון שכבר נתייסדו בכל תפלות השנה מאלו הפסוקים.

ו. כל מקום שנאמר בו זכרונות יהיו מלכיות עמהן

כתב הטורי אבן ש'כל מקום' היינו יובל בלבד, שאף שגם בתעניות ובשעת מלחמה אומרים זכרונות ושופרות, מכל מקום אין אומרים בהן מלכיות, משום שפסוק זה נכתב רק לגבי מועדיכם, דהיינו ראש השנה ויום הכפורים, אבל זכרונות ושופרות שלא באו מחמת מועדיכם אינם נכללים בלימוד זה. אבל הערוך לנר תמה עליו, שאם כן מהו הבנין אב לכל מקום, הרי בפסוק זה נאמר בין ראש השנה ובין